

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛІСТИКИ

УДК 347.44 (477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2021-2/16>

ШЛЯХИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ТУРИСТА В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ ГОСТРОЇ РЕСПІРАТОРНОЇ ХВОРОБИ, СПРИЧИНЕНОЇ COVID-19

Гудима-Підвербецька Марія Мирославівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри приватного права юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID ID: 0000-0003-2024-5171

Гудима Мирослава Мирославівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри фундаментальних юридичних дисциплін

ПВНЗ «Буковинський університет»

ORCID ID: 0000-0001-6242-3445

Нові обставини завжди вимагають розставлення акцентів у реалізації та створенні умов для надання туристичних послуг, де на перше місце виходить саме безпека. В статті відзначається, що, окрім загальних обов'язків, передбачених ст. 13 ЗУ «Про туризм», цим законом встановлені й інші цілком конкретні заходи, спрямовані на безпеку туристів у фінансовому плані, зокрема, обов'язкове фінансове забезпечення туроператорами і турагентами своєї цивільної відповідальності перед туристами гарантією банку чи іншої кредитної установи (ст. 15) та страхування життя і здоров'я туриста (медичне та від нещасного випадку) (ст. 16).

З'ясовано, чи є епідемія COVID-19 та карантинні заходи, вжиті у зв'язку з нею, підставою для звільнення від відповідальності виконавця туристичних послуг за порушення умов договору, і викладено висновок, що кваліфікація обставин, вжитих внаслідок введення карантину як форс-мажорних, залежить від: 1) договірної закріплення як форс-мажорних цих умов; 2) впливу форс-мажору на неможливість здійснення стороною конкретного договору, наявності доказів щодо цього, а також договірної розподілу ризиків виникнення форс-мажору; 3) повідомлення про неможливість виконання зобов'язань через форс-мажор контрагента негайно або у строки, встановлені договором сторін; 4) намагання сторони за таких умов попередити завдання шкоди контрагенту; 5) звернення до контрагента з проханням про продовження строків виконання договору чи зміни інших його умов способом, передбаченим у договорі, без застосування штрафних санкцій, що може привести до договірної зміни сторонами договору; 6) звернення сторони за отриманням сертифікату щодо засвідчення форс-мажору до Торгово-промислової палати. Наголошується, що форс-мажорні обставини за вказаних умов лише звільняють від відповідальності за порушення зобов'язання виконавцем туристичних послуг, але не звільняють його від виконання. Тому з погляду права застосовані внаслідок пандемії обмежувальні заходи можуть мати такі правові наслідки для сторін договору про надання туристичних послуг: 1) за втрати кредитором інтересу у виконанні зобов'язання внаслідок прострочення боржника через обставини непереборної сили / форс-мажору можлива його відмова від прийняття виконання і вимога відшкодування збитків; 2) за постійної неможливості виконання зобов'язання боржником через обставини непереборної сили зобов'язання припиняється; 3) за істотної зміни обставин можлива зміна або розірвання договору. Зауважено, що до істотної зміни обставин можна відносити заходи, що вживаються через пандемію, однак хвороба замовника туристичної послуги чи його родичів не визнається як істотна зміна обставин або непереборна сила. Інструментом захисту інтересів замовника турпослуг може стати в цьому разі страхування від невіізду.

Ключові слова: споживачі туристичних послуг, безпека в сфері туризму, пандемія, форс-мажор, непереборна сила.

Hudyma-Pidverbetska Mariia, Hudyma Myroslava. Ways to protect the rights and interests of tourists in quarantine measures to prevent the spread of acute respiratory disease caused by COVID-19

New circumstances require emphasis on the implementation and creation of conditions for the provision of tourist services in modern conditions, where security comes first. The article notes that in addition to the general obligations under Art. 13 of the Law "About Tourism", this law establishes other very specific measures aimed at the safety of tourists in financial field: in particular, mandatory financial support of tour operators and travel agents of their civil liability to tourists with a guarantee from a bank or other credit institution (Article 15) and insurance of life and health of the tourist (medical and accident) (Article 16).

It is clarified whether the COVID-19 epidemic and the quarantine measures taken in connection with it are grounds for releasing the tourist service provider from liability for breach of contract and concluding that the qualification of circumstances taken as a result of quarantine as force majeure depends on : 1) contractual consolidation as force majeure conditions; 2) the impact of force majeure on the impossibility of the party to implement a particular contract, the availability of evidence in this regard, as well as the contractual distribution of risks of force majeure; 3) notification of the impossibility of fulfilling the obligations due to force majeure of the counterparty immediately or within the time limits established by the agreement of the parties; 4) the party's efforts under these conditions to prevent damage to the counterparty; 5) appeal to the counterparty with a request to extend the contract or change its other terms in the manner prescribed by the contract, without the application of penalties, which may lead to a contractual change by the parties to the contract; 6) application of the party for a certificate of force majeure to the Chamber of Commerce and Industry. It is emphasized that force majeure under these conditions only releases from liability for breach of obligation by the tourist service provider, but does not release him from execution. Therefore, from the point of view of the law, the restrictive measures applied as a result of the pandemic may have the following legal consequences for the parties to the travel service agreement: 1) if the creditor loses concern in from the acceptance of performance and the claim for damages; 2) in case of constant impossibility of fulfillment of the obligation by the debtor due to force majeure circumstances – the obligation is terminated; 3) in the event of a significant change in circumstances, the contract may be changed or terminated. It is noted that a significant change in circumstances can include measures taken through a pandemic, but the illness of the customer of the tourist service or his relatives is not recognized as a significant change in circumstances or force majeure. In this case, travel insurance can be a tool to protect the interests of the customer of travel services.

Key words: consumers of tourist services, security in the field of tourism, pandemic, force majeure, irresistible force.

Актуальність теми. Очевидно, що отримувати економічні вигоди від туризму корелюються з ефективними правовими засобами регулювання відносин у сфері туристичної діяльності, однак практична реалізація правових норм у цій сфері не дозволяє констатувати належний рівень захисту туристів в Україні, адже порушення туроператорами й турагентами зобов'язань за договорами про надання туристичних послуг мають масовий характер. На жаль, загострили ситуацію й події 2020 року, коли світом поширилась гостра респіраторна хвороба, спричинена вірусом COVID-19, що поглинула весь світ, спричинивши руйнівний вплив у тому числі й на економіку Укра-

їни. Причому туристична галузь одна з перших прийняла удар нової інфекції, і йдеться не про те, що перші спалахи захворюваності в нашій країні пов'язані з повернення туристів із закордонних подорожей, а насамперед про ті фінансові втрати, викликані карантинними заходами, що були введені для недопущення поширення COVID-19 у всьому світі, в тому числі й Україні, й породили необхідність переривання турів, що вже розпочались, перенесення чи скасування тих, що заплановані на більш пізні терміни. Таким чином, виконавці туристичних послуг та й замовники залишились у невіданні, як оптимально діяти в такий ситуації, та зазнали серйозних збитків.

Сьогодні, коли ми вже чітко усвідомлюємо в яких умовах продовжується наше життя, констатуємо, що поки тривають і триматимуть карантинні заходи, попит на туристичні послуги не досягатиме «докарантинного» рівня. Проте й у ці складні часи пандемічної загрози людям потрібно і працювати, і відпочивати. Останнє на цей час є навіть значно актуальнішим, оскільки пандемія посилила стресовий стан, в якому перебуває більшість осіб (через втрату роботи, прибутків, доходів, вимушені заходи обмеження окремих особистих немайнових прав, хвилювання про стан свого здоров'я та здоров'я рідних і близьких тощо). Тому туристичні послуги, хоча із значно меншими показниками, але будуть затребувані. Однак нові обставини вимагають розставлення актуальних акцентів реалізації та створення умов для надання туристичних послуг в новій якості в сучасних умовах, де на перше місце виходить саме безпека.

Виходячи з вищезазначеного, **мета статті** буде сфокусована на аналізі впливу пандемії COVID-19 та карантинних заходів із запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби, спричиненої COVID-19, на відносини сторін за договором про надання туристичних послуг.

Виклад основного матеріалу. Стаття 13 Закону України (далі – ЗУ) «Про туризм» [1] визначає поняття безпеки в галузі туризму як сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави в галузі туризму та її мінімальні стандарти шляхом покладення обов'язку щодо вжиття комплексу відповідних заходів як на органи влади, так і на суб'єктів туристичної діяльності. Окрім загальних обов'язків, ЗУ «Про туризм» встановлює й інші цілком конкретні заходи, спрямовані на безпеку туристів у фінансовому плані. Це, зокрема, заходи захисту майнового інтересу туриста – обов'язкове фінансове забезпечення усіма туроператорами і турагентами своєї цивільної відповідальності перед туристами гарантією банку чи іншої кредитної установи (ст. 15) та страхування життя і здоров'я туриста (медичне та від нещасного випадку) (ст. 16 даного закону).

Згідно зі ст. 16 ЗУ «Про туризм» страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі договорів із страховими компаніями або туристами самостійно. Аналогічне правило встановлюється ЗУ «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», яким визначено, що такі громадяни повинні бути застрахованими. Обов'язкове (медичне та від нещасного випадку) страхування здійснюється один раз на весь період туристичної подорожі. За вимогою туриста туроператор чи турагент забезпечують страхування інших ризиків, пов'язаних зі здійсненням подорожі. Туристи також мають право самостійно укласти договори на таке страхування. У цьому разі вони зобов'язані завчасно підтвердити туроператору чи турагенту наявність належно укладеного договору страхування. При цьому варто пам'ятати, що турист ризикує заразитися коронавірусом, особливо якщо відправляється в країну з великим потоком туристів з різних регіонів. Тому потрібно убезпечити себе в цьому напрямку, тобто окрім стандартних непередбачених обставин, включити в договір страхування як страховий випадок захворювання на гостру респіраторну хворобу, викликану COVID-19. При цьому реалізація особою права на медичну допомогу напряму залежатиме від виваженості туриста під час обговорення умов договору страхування. На жаль, практика показує, що український турист здебільшого укладає договір страхування внаслідок обов'язкової вказівки на це закону, не приділяючи уваги умовам страхування, страховим випадкам, які покриваються страховим полісом, а вибір страхових програм переважно здійснює туроператор, керуючись невисокою вартістю.

У ракурсі обраної теми дослідження потрібно з'ясувати, чи є формально епідемія COVID-19 та карантинні заходи, вжиті у зв'язку з нею, об'єктивною підставою для звільнення від відповідальності виконавця за порушення умов договору про надання туристичних послуг, тобто, чи можуть вони тлумачитись як обставини непереборної сили чи форс-мажор. Цивільний

кодекс (далі – ЦК) України як підставу звільнення від відповідальності під час виконання договорів із надання платних послуг суб'єктами підприємницької діяльності закріплює лише непереборну силу, тобто виконавець відповідає і за випадок (*casus*), якщо інше не встановлене договором (ст. 617 [2]). Доходимо висновку, що підставами для звільнення туроператора (турагента) від відповідальності за порушення зобов'язання мають бути визнані обставини випадкового характеру, які прямо передбачені договором, а також непереборна сила. Конкретизує це правило спеціальний законодавчий акт в ч. 12 ст. 20 ЗУ «Про туризм», зазначаючи, що туроператор несе перед туристом відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування, крім випадків, якщо: воно сталося з вини туриста; чи з вини третіх осіб, не пов'язаних з наданням послуг, зазначених у цьому договорі, та жодна із сторін про їх настання не знала і не могла знати заздалегідь; чи сталося внаслідок настання форс-мажорних обставин або є результатом подій, які туроператор (турагент) та інші суб'єкти туристичної діяльності, які надають туристичні послуги, включені до туристичного продукту, не могли передбачити [1].

У вітчизняній практиці поняття «форс-мажорні обставини» в основному використовується як синонім поняття непереборної сили. Проте не всі науковці з цим погоджуються [3, с. 65]. Не поглиблюючись у наявні протиріччя з вказаної проблеми, зауважимо, що ми схильні солідаризуватись з тими вченими, які поняття форс-мажор і непереборну силу не отожднюють, оскільки форс-мажорні обставини – обставини, викладені в конкретному договорі про надання туристичних послуг як підстави звільнення від відповідальності сторін цього договору в разі їх настання, які повинні відповідати ознакам невідворотності та непередбачуваності. Доцільно зазначити, що туроператори (турагенти) в договорах передбачають обставини, які не завжди підпадають під випадки непереборної сили (наприклад, затримка рейсу з вини транспортної організації, відміна, зміна або недотримання розкладу руху літаків та інших видів тран-

спорту). У таких випадках наявне порушення прав споживача і недобросовісне користування виконавцем своїми правами.

При цьому вважаємо, що кваліфікація обставин, що перешкоджають здійсненню обов'язків за договором внаслідок введення карантину як форс-мажорних буде в кінцевому рахунку залежати від багатьох факторів:

1) договірної закріплення як форс-мажорних даних умов, оскільки норми про обставини непереборної сили мають диспозитивний характер, та, відповідно, певні обставини можуть бути виключені домовленістю сторін або навпаки включені в неї; в кожному випадку необхідно аналізувати положення договору;

2) впливу форс-мажору на неможливість здійснення стороною конкретного договору, наявності доказів щодо цього, а також договірної розподілу ризиків виникнення форс-мажору (погодимось щодо істотного значення у підтвердженні форс-мажорних обставин доведення причинно-наслідкового зв'язку між обставиною та неможливістю виконання [4, с. 3–6]);

3) повідомлення про неможливість виконання зобов'язань через форс-мажор контрагента негайно або у строки, встановлені договором сторін. У разі порушення цього обов'язку боржник може, крім іншого, бути зобов'язаний відшкодувати збитки, що виникли у кредитора внаслідок відсутності у нього відомостей про обставини непереборної сили. Про вагомість цього моменту свідчить і судова практика. Так, 15.01.2020 р. між позивачем та ФОП «Туристичний клуб «Саквоаяж» (турагентом) було укладено договір на туристичне обслуговування № 15/01/1 щодо подорожі трьох осіб до Єгипту в період з 28.03.2020 р. по 04.04.2020 р. (туроператором виступало ТОВ «Джоін Ап!»). Вартість відпочинку в сумі 41 870 грн була сплачена замовником в повному обсязі, однак у зв'язку з проголошеною пандемією коронавірусу та прийняттям постанови Кабінетом міністрів України щодо закриття кордонів України, послуг згідно з договором йому не було надано. Позивач звернувся до турагента з вимогою повернення коштів за ненадані послуги і, не отримавши відповіді, звернувся до суду з позовом.

В ході судового розгляду було встановлено, що в день запровадження в державі надзвичайної ситуації та обмеження перетину кордону турсервіс не повідомив позивача про неможливість виконання договору з незалежних причин, також не повідомив про можливу зміну умов договору. Таким чином, суд дійшов висновку про неналежне виконання зобов'язання ТОВ «Джоін АП!» та «Туристичний клуб «Саквоаяж», зокрема в частині своєчасного письмового повідомлення позивача про неможливість виконання прийнятих на себе зобов'язань внаслідок дії форс-мажорних обставин, і вирішив, що позовні вимоги про стягнення з відповідача ТОВ «Джоін АП!» коштів за туристичні послуги у розмірі сплаченої позивачем за тур суми є обґрунтованими та підлягають задоволенню [5];

4) намагання сторони попередити завдання шкоди контрагенту;

5) звернення до контрагента з проханням про продовження строків виконання договору чи зміни інших його умов способом, передбаченим у договорі, без застосування штрафних санкцій, що може привести до договірної зміни сторонами договору (в цьому разі звернення до Торгово-промислової палати за сертифікатом є не обов'язковим);

6) звернення сторони за отриманням сертифікату щодо засвідчення форс-мажору до Торгово-промислової палати, процедура видачі якого була спрощена через пандемію [6].

При цьому потрібно наголосити, що форс-мажорні обставини за вказаних умов лише звільняють від відповідальності за порушення зобов'язання виконавцем туристичних послуг, але не звільняють його від виконання. Більшість виконавців туристичних послуг, не бажаючи втратити на випадок неможливості належного виконання договору про надання турпослуг прибутком, намагаються утримати туристів всіма можливими способами: пропонуючи лише можливість перенести тур на іншу дату (особливо якщо поїздка не прив'язана до конкретного сезону), змінити тур, заселитися в інший готель без припинення відносин сторін. Виникає питання: чи так все однозначно для туриста? Очевидно, що ні.

Відзначимо, що з точки зору права застосовувані через пандемію обмежувальні заходи можуть мати такі правові наслідки для сторін договору про надання туристичних послуг: 1) якщо кредитор втратив інтерес у виконанні зобов'язання внаслідок прострочення боржника через обставини непереборної сили / форс-мажору, то він може відмовитись від прийняття виконання і вимагати відшкодування збитків (ч. 3 ст. 612 ЦК України [2]); 2) якщо має місце постійна неможливість виконання зобов'язання боржником через обставини непереборної сили, то зобов'язання припиняється (ч. 1 ст. 607 ЦК України) [2]); 3) якщо наявна істотна зміна обставин, то можлива зміна або розірвання договору (ст. 652 ЦК України [2], ч. 7 і 8 ст. 20 ЗУ «Про туризм» [1]). Згідно з ч. 7 і 8 ст. 20 ЗУ «Про туризм» кожна із сторін договору на туристичне обслуговування до початку туристичної подорожі може вимагати внесення змін до цього договору або його розірвання у зв'язку із зміною істотних умов договору та обставин, якими вони керувалися під час укладення договору, зокрема у разі: 1) погіршення умов туристичної подорожі, зміни її строків; 2) непередбаченого підвищення тарифів на транспортні послуги; 3) запровадження нових або підвищення діючих ставок податків і зборів, інших обов'язкових платежів; 4) істотної зміни курсу гривні до іноземної валюти, в якій виражена ціна туристичного продукту; 5) домовленості сторін. Турсервіс (турагент) зобов'язаний не пізніше як через один день з дня, коли йому стало відомо про зміну обставин, якими сторони керувалися під час укладення договору на туристичне обслуговування, та не пізніше як за три дні до початку туристичної подорожі повідомити туриста про таку зміну обставин з метою надання йому можливості відмовитися від виконання договору без відшкодування шкоди турсервісу (турагенту) або внести зміни до договору, змінивши ціну туробслуговування.

Практика свідчить, що до істотної зміни обставин можна відносити заходи, що вживаються через пандемію (наприклад, закриття місць, які повинен був відвідати турист, закриття країною кордонів для іноземців, неможливість надання послуг

через скасування авіарейсів тощо). Сам факт істотної зміни обставин автоматично не тягне розірвання договору надання турпослуг; є також можливість змінити його, наприклад, в частині програми подорожі, що повинно бути зафіксовано у відповідній формі. Якщо ж сторони не можуть досягнути згоди щодо зміни договору, відповідно до обставин, що істотно змінились, то договір може бути розірваний. У разі розірвання договору надання турпослуг через істотну зміну обставин настають правові наслідки, передбачені ч. 3, 4. ст. 652 ЦК України. Так, 06.03.2020 року між замовником туристичних послуг та турагентом ТОВ «Джоін АП!» було укладено договір про надання туристичних послуг, відповідно до якого туроператор зобов'язувався надати комплекс турпослуг (поїздку до Єгипту у період з 21.03.2020 р. по 27.03.2020 р.), а замовник оплатив вартість їх вартість. Однак туристична поїздка не відбулася через запровадження на території України карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19, а запропоновані туроператором умови на заміну попередньої туристичної поїздки не влаштували замовника у зв'язку із збільшенням вартості такої поїздки. Враховуючи те, що з моменту зникнення форс-мажорної обставини (з моменту відновлення авіасполучення між Україною та іншими державами світу) сторони договору не дійшли згоди щодо виконання зобов'язань за договором, а запропоновані замовнику в телефонному режимі умови не є для нього прийнятними, суд дійшов висновку, що відповідно до ч.1 ст. 907 ЦК України, п.1 ч. 6 ст. 30 ЗУ «Про туризм» належить вважати вимогою розірвати договір у зв'язку з істотною зміною обставин, якими сторони керувалися під час укладення договору, а саме запровадження в державі надзвичайної ситуації, карантину, обмеження перетину державного кордону, який неможливо було передбачити і виконати виконавцем з незалежних від сторін причин. При цьому судом наголошено, що у спірних правовідносинах виникнення форс-мажорної обставини не повинно погіршувати становища і туриста, який, оплативши повну вартість туристичного продукту, не зміг ним скористатися.

Враховуючи вищевикладене, суд дійшов висновку про те, що укладений договір про надання туристичних послуг підлягає розірванню, внаслідок чого з відповідача підлягає стягненню сума сплаченої вартості туристичної подорожі [7].

В аспекті піднятого питання наголосимо, що хвороба замовника туристичної послуги чи його родичів не визнається істотною зміною обставин або непереборною силою. Інструментом захисту інтересів замовника туристичних послуг може стати в цьому разі страхування від невиїзду. За допомогою такого засобу застрахована особа може отримати відшкодування фактично понесених витрат (вартості авіаквитків, проживання, екскурсій тощо) в разі неможливості здійснення поїздки, а також всіх додаткових витрат, які виникають у разі зміни терміну перебування в турі (додаткові авіаквитки, перебронювання готелю тощо). За останній рік цей інструмент стрімко набрав популярність і все більше туристів з огляду на абсолютизацію пандемією факту непередбачуваності життя обирають такий шлях убезпечитись від можливих немалих фінансових втрат та отримати захист майнових інтересів. Цікавим в аспекті цього є зауваження суду, висловлені у відповідь на аргументи сторони спору щодо відмови в задоволенні позову щодо розірвання туристичного договору та стягнення з туроператора оплаченої вартості ненаданих туристичних послуг, оскільки в комплекс турпослуг входила страховка СК «УКРФІНСТРАХ», де одним із страхових випадків є епідемія коронавірусу, відтак у туриста була можливість звернутися за страховою виплатою, – «звернення за страховою виплатою є правом страхувальника, а тому такі посилання відповідача не можуть бути підставою для відмови в задоволенні позову» [7].

Якщо карантинні заходи не будуть продовжуватися і тур запланований після дати їх скасування, відмова від договору можлива на загальних підставах в порядку, встановленому законодавством (зокрема, ч. 10 ст. 20 ЗУ «Про туризм»). Якщо під час виконання договору про надання туристичних послуг туроператор не в змозі надати значну частину послуг, щодо яких відповідно до договору сторони досягли згоди, туроператор повинен

з метою продовження надання туристичних послуг вжити альтернативних заходів без покладення додаткових витрат на туриста, а в разі потреби відшкодувати йому різницю між запропонованими послугами і тими, які були надані. У разі неможливості здійснення таких заходів або відмови туриста від них туроператор зобов'язаний надати йому без додаткової оплати еквівалентний транспорт для повернення до місця відправлення або іншого місця, на яке погодився турист, а також відшкодувати вартість ненаданих туроператором туристичних послуг і виплатити компенсацію у розмірі, визначеному в договорі за домовленістю сторін (ч. 11 ст. 20 ЗУ «Про туризм»).

Туристу слід пам'ятати, що в разі виникнення спірної ситуації з виконавцем туристичних послуг, можна врегулювати її в досудовому порядку або звернутися до суду. В останньому разі турист звільняється від сплати судового збору.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, відзначимо, що для локалізації можливих протиріч на стадії укладення договору

з туристом необхідно вказати в договорі перелік усіх форс-мажорних обставин, які визнаються такими сторонами, порядок повідомлення про них та їх правові наслідки. Такий перелік слід викласти максимально коректно з точки зору його відповідності поняттю непереборної сили. Все ж навіть формальне посилання на обставини, зазначені в переліку випадків непереборної сили, недостатнє для звільнення сторін від відповідальності: необхідно брати до уваги всі обставини кожного окремого випадку, розглядаючи його у зв'язку з конкретними обставинами. Очевидним є той факт, що за час, що триває COVID-19, у суспільному житті відбулися істотні зміни практично у всіх його сферах. Карантинні заходи, вжиті державою з метою забезпечення безпеки населення від поширення гострої респіраторної коронавірусної хвороби, завдали і завдаватимуть збитків туристичній сфері в усьому світі. Однак потрібно пам'ятати, що криза – це час можливостей, в тому числі й можливостей для виведення туристичної сфери в Україні на якісно новий рівень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення дата звернення 17.12.2021).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 17.12.2021).
3. Примак В.Д. Ознаки непереборної сили у відносинах цивільно-правової відповідальності. *Юридична Україна*. 2008. № 6. С. 60–67.
4. Богуцький А., Мальський М. Карантин та його наслідки для виконання договірних зобов'язань. *Юридична газета*. 2020. № 38. С. 3–6.
5. Заочне рішення Херсонського міського суду Херсонської області Справа № 766/5569/20 від 30.09.2020. Єдиний держ. реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91934593> (дата звернення 17.12.2021).
6. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) №44(5) від 16.07.2018 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044571-14_168 (дата звернення 17.12.2021).
7. Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 14 липня 2021 року у справі № 344/4954/20 Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98561007>.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy "Pro turyzm" [The Law of Ukraine "About tourism"]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/main/324/95-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy "Tsyvilnyy kodeks Ukrayiny" [The Law of Ukraine "Civil Code of Ukraine"]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text [in Ukrainian].
3. Prymak, V. D. (2008) Oznaky neperebornoyi syly u vidnosynakh tsyvilno-pravovoyi vidpovidalnosti [Signs of force majeure in relations of civil liability]. Yurydychna Ukrayina – Legal Ukraine, 6, 60–67. [in Ukrainian].
4. Bohutskyy, A. & Malskyy, M. (2020) Karantyn ta yoho naslidky dlya vykonannya dohovirnykh ta zobov'язan. [Quarantine and its consequences for the fulfillment of contractual obligations]. Yurydychna hazeta – Legal newspaper, 38, 3–6. [in Ukrainian].
5. Zaochne rishennya Khersonskoho miskoho sudu Khersonskoyi oblasti Sprava № 766/5569/20 vid 30.09.2020. [Correspondence decision of the Kherson city court of the Kherson region Case № 766/5569/20 from 30.09.2020]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from reyestr.court.gov.ua/Review/91934593 [in Ukrainian].
6. Rehlament zasvidchennya Torhovo-promyslovoyu palatoyu Ukrayiny ta rehional'nyh torhovo-promyslovymy palatamy fors-mazhornykh obstavyn (obstavyn neperebornoyi syly) №44(5) vid 16.07.2018. [Regulations for certification by the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine and regional chambers of commerce and industry of force majeure (force majeure) №44 (5) dated 16.07.2018]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044571-14 168 [in Ukrainian].
7. Rishennya Ivano-Frankivs'koho mis'koho sudu Ivano-Frankivs'koyi oblasti vid 14 lypnya 2021 roku u spravi № 344/4954/20 [Judgment of the Ivano-Frankivsk City Court of the Ivano-Frankivsk Region of July 14, 2021 in the case № 344/4954/20]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from reyestr.court.gov.ua/Review/98561007 [in Ukrainian].